

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Paweł Filipczak

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

Magister historii, Uniwersytet Łódzki, 1999 r.

Doktor nauk humanistycznych, Uniwersytet Łódzki, 2008 r., tytuł rozprawy doktorskiej: *Rozruchy i niepokoje w miastach bizantyńskich w IV w. n.e.* (promotor: prof. dr hab. W. Ceran).

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

2008–dziś: adiunkt (doktor) w Katedrze Historii Bizancjum, w Instytucie Historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym w Uniwersytecie Łódzkim.

2006–2008: asystent (magister) w Katedrze Historii Bizancjum, w Instytucie Historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym w Uniwersytecie Łódzkim.

2000–2006: asystent (magister) w Zakładzie Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej, Instytut Historii na Wydziale Filologiczno-Historycznym Akademii Świętokrzyskiej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filii w Piotrkowie Trybunalskim.

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

1. Monografia naukowa zgodnie z art. 219 ust. 1 pkt 2a Ustawy:

1. P. Filipczak, *Namiestnicy rzymskiej Syrii w czasach przełomu (324–361 n.e.)*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020, ss. 286 [Byzantina Lodziensia XL].

Rec. R. Suski [w:] „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 13, 2021, s. 225–227.

Monografia „Namiestnicy rzymskiej Syrii w czasach przełomu (324–361 n.e.)” – moje główne osiągnięcie naukowe – ma charakter studium prozopograficznego i historycznego (data wyd. 2020, publikacja w marcu 2021 r.).

Uzasadnienia podjęcia tematu:

Jest to pierwsza monografia namiestników Syrii Coele od czasu opublikowania przez Downey’a (1939) jego rozprawy doktorskiej (niestety, w formie skróconej do zaledwie 22 stron). Brakuje tytułów odnoszących się do namiestników Syrii Coele w nowszej literaturze,

szczególnie z kategorii „addenda et corrigenda”, poprawiającej ustalenia opublikowane w największym zbiorze biogramów z IV w. n.e. (*PLRE I*). Tymczasem, już Downey (1939) wskazywał na różne wątpliwości dotyczące identyfikacji osób i przebiegu karier namiestników Syrii. Oznacza to, że **nie dysponujemy aktualnym opracowaniem tej grupy urzędników, co wyraźnie kontrastuje z ciągłym rozwojem studiów nad rzymską Syrią**. Był to pierwszy powód podjęcia przeze mnie wskazanego tematu.

Główne etapy badań nad interesującym mnie środowiskiem wyznaczały daty opublikowania książek trzech autorów: Sieversa (1868), Seecka (1906) oraz Petita (1994). I, choć bez tych tytułów tematu nie da się rozpocząć, to z pewnością na nich nie można go zamknąć; skoncentrowane na prozopograficznej analizie mów i listów jednego autora (Libanusa), i wciąż będące podstawą tej analizy (choć nieraz polemicznej), nie dały tego, co dla historyka najważniejsze – odpowiedzi na pytanie, **kto i jak rządził jedną z największych i najważniejszych prowincji rzymskich na Bliskim Wschodzie w okresie przemian politycznych oraz ustrojowych**, zwanych niekiedy przełomem Konstantyna. Portret zbiorowy namiestników Syrii tego okresu nigdy w zasadzie nie powstał. A byłby ciekawy i ważny choćby w kontekście najważniejszego zjawiska historycznego wieku IV – sojuszu państwa i Kościoła oraz postępującej chrystianizacji.

Zawężenie tematu nie wynikało jedynie ze znaczenia rządów Konstantyna I i Konstancjusza II dla dziejów powszechnych, ale także ze stanu źródeł – wyjątkowo obfitych i zróżnicowanych, zarazem niepewnych i polemicznych. Statystycznie dominują teksty retoryczne, przy znacznym udziale kronikarstwa, historiografii kościelnej, konstytucji cesarskich, monet, inskrypcji, a w tym wszystkim znajdują się zarówno relacje z pierwszej ręki (Libanusa, Ammiana, Euzebiusza, Atanazego) jak i teksty autorów odległych nawet o parę stuleci, ale ważnych (jak choćby Malalas). Taki **stan źródeł wymagał analizy wielu pojedynczych paragrafów i przemyślenia dotychczasowych ich interpretacji**, co w naturalny sposób chronologicznie zawężało temat. Właściwy wywód zaczynam od 324 r., czyli od powołania pierwszego urzędnika (Plutarcha) kojarzonego w źródle z okresem samodzielnych rządów Konstantyna. Książkę zamyka biogram urzędnika (Syderiusz) działającego ok. 361 r.

Ustalenia prozopograficzne

Plutarch (Plutarchos, n. 5 – w nawiasach podaję imiona namiestników wg *PLRE I* bo choć to zbiór niedoskonały, to wciąż powszechnie cytowany), o którym wiadomo jedynie z przekazu Malalasa (XIII, 3: ἄρχων Antiochii; niedokładnie – urzędu takiego nie było) identyfikowany był jako: „Statthalter Syriens” (Ensslin 1951) lub „?governor of Syria” (Downey 1961 i *PLRE I*: 707). Aby ostatecznie ustalić urząd pełniony przez Plutarcha, przeprowadziłem analizę nazw innych urzędów (κόμης τῆς ἀνατολῆς, στρατηλατῆς ἀνατολῆς oraz ἄρχων ὑπατικοῦ), stosowanych przez Malalasa w całej Kronice – wcześniej nie prowadzono tego rodzaju dociekań. Po wykluczeniu innych możliwości uważam, że Plutarch pełnił urząd namiestnika Syrii Coele (consularis Syriae Coele).

Okoliczności przejścia urzędu przez Plutarcha (Malalas, XIII, 3) uważam za nieprawdziwe. Podejrzanym jest schematyzm tekstu kroniki, tam gdzie jej autor opisuje przejmowanie urzędów przez Plutarcha i komesa Wschodu Felicjana (XIII, 4, choć dalszych badań wymaga odpowiedź na pytanie, który przekaz występował w tym przypadku jako wzór) oraz wszystkie pozostałe informacje z fragmentu XIII, 3: wyprawa na Persję i pobyt Konstantyna w Antiochii po 324 r. Na poparcie moich wątpliwości przytaczam obszerną argumentację (głównie s. 39–86), podkreślając m.in., że:

1. solidy z Antiochii (z „serii *Adventus Augusti*”: *RIC VII*, 685, nr. 48, 49) nie muszą oznaczać (i sędzę, że w tym przypadku nie oznaczają) osobistej obecności władcy w mieście ich wybicia (ale jedynie wizytę zaplanowaną i spodziewaną) albo jedynie symbolizują przejście władzy nad danym regionem (jak przypadku solidów „*Adventus Augusti*” z Willoughby-on-the-Wolds).

2. niejednoznaczne w interpretacji pozostają papirusy z Oksyryncha (*P. Oxy.* 1261 i 1626), wymieniające wizytę kogoś wysoko usytuowanego (cesarza?) w hierarchii państwa w tymże mieście (co sugerowałyby jego wcześniejszą wizytę w Syrii); datacja obu dokumentów na I połowę 325 czyli kilka miesięcy po [październik 324] ogłoszeniu przez Konstantyna decyzji o przerwaniu podróży na Wschód (w związku z organizacją synodu w Nicei) przeczy jednak temu, by mógł on przebywać pod koniec 324 r. i w 325 w Egipcie i w Syrii.

3. fragment *Vita Constantini* Euzebiusza z Cezarei (II, 72, szczególnie fraza o zaprzestaniu przez Konstantyna podróży „na Wschód”) dowodzi jedynie tego, że cesarz wyruszył z Konstantynopola i dotarł do Nikomedii, ale nie do Antiochii. To jedna z ważniejszych wskazówek na nieobecność Konstantyna w Syrii po 324 r., jak dotąd nie interpretowana w ten sposób.

4. inskrypcja z katedry antiocheńskiej (*IGLS III/1*, nr 832 z imieniem Konstancjusza w kontekście inauguracji tego kościoła) jest raczej śladem obecności tegoż cesarza (Konstancjusza), ale nie Konstantyna, w Antiochii (idę za tezą Woodsa [2005], której – jak wskazywałem – nikt przekonująco nie podważył).

Wszystkie te argumenty pozwalają polemizować, a miejscami odejść od dobrze ugruntowanej w nauce tezy Barnesa (1978) o obecności Konstantyna w Antiochii pod koniec 324 r. Powoływałem się przy tym na najnowsze badania (Scott 1994 i Métivier 2006) oraz własną analizę miejsca Konstantyna w Kronice Malalasa, wyraźnie dowodząc zniekształcenia (tj. przecenienia) roli tego władcy w tworzeniu nowych urzędów i prowincji. Jeśli Plutarcha mianował cesarz przebywający w Antiochii – jak chce Malalas – to nie był to Konstantyn ale Konstancjusz II, którego rola w kronice została całkowicie zmarginalizowana. Nie ma natomiast dowodów na to, by odrzucić twierdzenie Malalasa o tym, że Plutarch był chrześcijaninem.

Ponieważ nie ma przekonujących dowodów na pobyt Konstantyna w Syrii w okresie jego jedynowładczych rządów, należy przyjąć, że władca ten nie odegrał żadnej bezpośredniej roli w historii tego regionu. Przeciwnie – znaczący wpływ na jego historię miał Konstancjusz II, najdłużej rezydujący w Syrii cesarz rzymski, odpowiedzialny bezpośrednio za jej obronę przed Persami oraz szereg innych inicjatyw (także administracyjnych, być może utworzenie nowej prowincji Eufratenzji).

Obszernego komentarza wymagała także postać **Flawiusza Dionizjusza (Flavius Dionysius 11)**, znanego przede wszystkim z udziału w obradach synodu w Tyrze (335 r.). Zaproponowałem alternatywny przebieg jego kariery, odnosząc się także do pełnionego przezeń namiestnictwa Syrii Coele. W przeciwieństwie do *PLRE I* (259) uważam, że dwa przekazy (list Konstantyna do synodu w Tyrze, cf. *Vita Const.*, IV, 42 oraz Sokrates *HE*, I, 29) nie świadczą o sprawowaniu przez Fl. Dionizjusza namiestnictwa Syrii Coele, ale może tego dowieść – choć tylko hipotetycznie, ze względu na zawołowaną treść – inne źródło (Libaniusz, *Or.* I, 36), odnoszące się do okresu sprzed 336 r. W przeciwieństwie do *PLRE I* nie uważam, by Fl. Dionizjusz bezpośrednio po namiestnictwie Syrii Coele objął urząd dworski i jako *comes* przebywał na synodzie w Tyrze (skoro *Vita Const.* IV, 42; Sokrates,

HE, I, 28; Focjusz, *Bibl.*, 258 wskazują na sprawowane przez niego wtedy namiestnictwo Fenicji, a wobec przekazu Atanazego, *Apol. contra Ar.*, 10, 71–72 uważającego Fl. Dionizjusza za komesa, należy zachować rezerwę z powodu podejrzeń o tendencyjność opisu przebiegu obrad (tu bardzo przekonujący jest Barnes [1998]).

Przykład Fl. Dionizjusza dowodzi nowej roli namiestników – organizacyjnego zabezpieczenia ważnego wydarzenia kościelno-państwowego, w tym przypadku synodu, którego znaczenie wykraczało daleko poza Syrię. Była to funkcja techniczna choć odpowiedzialna (np. w kwestii utrzymania spokoju wśród ludności Tyru, podzielonej na zwolenników i przeciwników Atanazego, sądanego w trakcie tego synodu) jednak nie kluczowa z perspektywy cesarza. Nadzór nad właściwym, z punktu widzenia imperatora, przebiegiem i zakończeniem obrad zapewniali wysłannicy z jego najbliższego otoczenia – ludzie bardziej zaufani, niż często rotujący i osobiście nieznanymi władcy namiestnicy. Analizując źródła starałem się wyraźnie oddzielić tych, którzy przybyli do Tyru z zewnątrz od tych, którzy – jak namiestnik prowincji – przebywali na miejscu.

O namiestnictwie Syrii Coele **Flawiusza Antoniusza Hieroklesa (Hierocles 3)** mówią wprost (podając dokładną i taką samą tytulaturę: *consularis Syriae*) dwie konstytucje (C.Th. XI, 36, 7 i X, 1, 6) datowane na (odpowiednio) 344 i 348 r. Objęcie dokładnie tego samego urzędu dwukrotnie nie przystaje do realiów późnoantycznej administracji; hipoteza Seecka (1919: 194–196), że Fl. Ant. Hierokles pełnił namiestnictwo tylko raz (w 348 r.), a konstytucja z 344 r. faktycznie nie istniała (jej treść miała być oryginalnie wkomponowana w pierwszą z podawanych konstytucji), wydaje się prawdopodobna. Wskazałem przy tym aspekt nie uchwycony w dotychczasowej literaturze – zgodność danych epigraficznych (*IGLS* XIV/1, nr 264 i XIV/2, nr 462 i 463), normatywnych (ww.) i retorycznych (Libaniusz, *Ep.* 466 i 471) sugerujących sprawiedliwe oraz sprawne pełnienie urzędów w szczególnie wymagających tego regionach i czasie (operacje wojskowe Konstancjusza II przeciwko Persom, być może kłęski żywiołowe). Byłby to przypadek doboru namiestnika podług jego zdolności: pokazałem, że pozytywna ocena namiestnika u Libaniasza (*Ep.* 466) nie wynika w tym przypadku ze zwyczajowej kurtuazji lub interesowności retora. Uzupełniłem dywagacje Seecka (1906: 176) nt. tożsamości religijnej Fl. Ant. Hieroklesa – po raz pierwszy w literaturze – zaznaczając, że na jego pogaństwo wskazuje przede wszystkim fragment listu (Libaniusz, *Ep.* 390, 11) zestawiony z innymi epistołami tego retora (*Ep.* 30, 33, 40, 1123), w których członków najbliższej rodziny Fl. Ant. Hieroklesa należy identyfikować jako pogan.

Anatoliusz z Bejrutu (Anatolius 3) to postać o życiorysie i karierze diametralnie różnie ocenianej przez współczesną naukę. Wątpliwości (m.in. Norman 1957 i Bradbury 2000) dotyczą m.in. urzędu pełnionego przezeń w Syrii (albo namiestnik Syrii Coele albo namiestnik diecezji Orientu – *comes Orientis*). Uważam, że należy wskazać na pierwszy z nich. Podzielałam opinię Seecka (1919: 119, 448, 468), że treść konstytucji (C.Th. XII, 1, 39) adresowanej do Anatoliusza wskazuje na namiestnika prowincji jako jej adresata – nie praef. praetorio, jak czytamy w C.Th. Podaję kolejny argument, wcześniej chyba nie zauważony – w *Ep.* 391 Libaniusz wyraźnie nazywa Anatoliusza „sędzią”, zatem terminem które w pierwszym rzędzie odnosi się do namiestników prowincji. Nie znalazłem natomiast nowych argumentów w dyskusji nt. identyfikacji Anatoliusza – jako dwóch różnych osób o tym samym imieniu, bardzo podobnym pochodzeniu i życiorysie (Norman 1957, Bradbury 2000) albo jako jednej i tej samej osoby (Seeck 1894, Seeck 1906: 59–64; Seeck 1919: 40); i w pierwszym i w drugim przypadku, namiestnictwo Syrii jest punktem wyjścia do najwyższych stanowisk w państwie. Celowo opisałem ewolucję poglądów Seecka bo poza tym, że są one najdokładniejsze w odniesieniu do Anatoliusza (dlatego wydają mi się najbardziej prawdopodobne), to same w sobie pouczające – ilustrują skalę problemów z analizą

konstytucji cesarskich, po których można by oczekiwać precyzji języka i chronologii, a których jednak nie dostajemy za sprawą albo specyficznej retoryki prawnej, zatem całkowicie świadomego zabiegu ustawodawcy albo w skutek pogmatwanego losu owych ustaw, kompilowanych i selekcyonowanych, być może nazbyt swobodnie.

Zwróciłem także uwagę na fakt, iż listy Libaniasza, choć niełatwe w odbiorze, posługujące się ironią, niejasnymi porównaniami i aluzjami, pozwalają jednak wyłonić dość złożony i wiarygodny, bo potwierdzony innymi źródłami, wizerunek Anatoliusza: dobrze wykształconego, elokwentnego i prawnego urzędnika (choć jak na niezbyt wyśrubowane standardy epoki – Seeck 1906: 63–64), z drugiej strony – pyszałka i karierowicza. Podałem w wątpliwość sugerowany zarzut łapówkarstwa (Sievers 1868: 238, Seeck 1906: 64; Bradbury 2000: 176) stawiany Anatoliuszowi na podstawie enigmatycznego zwrotu o „sprzedajności Fenicjanina” (Lib., *Ep.* 578, 10–11), zauważając, że w innym fragmencie (Lib., *Ep.* 314, 3) taki sam zwrot tyczy się jednak innej osoby. Jeszcze inne listy (*Ep.* 339 i 563) pokazują wpływy Anatoliusza, prefekta praetorio (Illyrycum), w obsadzie prowincji znacznie odległych od regionu jego aktualnego urzędowania, ale także ilustrują (najlepiej Lib., *Ep.* 333, 5) możliwości kariery Syryjczyków w aparacie państwowym przy wsparciu prefekta praet., pochodzącego z Syrii.

Cztery kolejne sylwetki wymagały rozpatrzenia przede wszystkim pod kątem identyfikacji pełnionego urzędu. Wbrew powszechnemu stanowisku (Sievers 1868: 287; Downey 1939: 12; *PLRE* I: 438; Petit 1994: 129–130) uważam, że w przypadku **Honorata (Honoratus 2)** nie jesteśmy w stanie uzasadnić namiestnictwa Syrii – wykorzystywany w tym celu fragment (Lib., *Ep.* 251, 1 i 5) mówi o dwukrotnym pełnieniu urzędu w Antiochii w przeszłości oraz o ponownej perspektywie objęcia jakiegoś urzędu. Podkreśliłem, że źródła (Amm. M., XIV, 1, 3; Lib., *Ep.* 386, 3) dowodzą bezsprzecznie pełnienia namiestnictwa diecezji. Podałem jeszcze inny argument wskazujący na ten urząd – w latach 50. IV w. urząd namiestnika diecezji pełniono długo, przez ok. 4 lata (Nebrydusz, 354–358 i Domicjusz Modest, 358–362). Co więcej, przed tymi dwoma, ostatni znany comes Orientis (Marcellin) zakończył urzędowanie w 349 r. Nie wiemy, kto pełnił ten urząd między 349 a 352 r. – może właśnie Honorat? W każdym razie uznaję (tak samo Seeck 1906: 179), że nie mamy żadnej pewnej wzmianki dowodzącej jego namiestnictwa Syrii.

Ciekawym przypadkiem – rozpoznania urzędu po jego usytuowaniu w środowisku antiocheńskim – jest przypadek **Dionizjusza (Dionysius 3)**, znanego z zaledwie jednego listu Libaniasza, choć nigdzie w nim nie nazwanego namiestnikiem Syrii. Wydaje mi się, że rację miał Seeck (1906: 121) przyjmując, że Dionizjusz będąc adresatem próśb Libaniasza (nieudanych – urzędnik odmawiał kontaktu z retorem) o protekcje i stanowiska (na podstawie *Ep.* 433, 3 gdzie mowa o klaryssymacie, randze senatorskiej – sądzę, że chodziło o miejsce w senacie Konstantynopola), musiał pełnić urząd namiestnika Syrii (tym bardziej, że pozostałe urzędy z siedzibą w Antiochii pełnili w tym samym czasie inni ludzie). Taką identyfikację wspiera także inny trop, jak dotąd nie wskazywany w literaturze – Dionizjusz nie zamierzał ryzykować otwartej znajomości z pogańskim retorem (stąd opór wobec jego prób kontaktu) gdyż było to albo zbyt ryzykowne lub po prostu niemile widziane w czasie, gdy w Antiochii namiestnikiem diecezji Wschodu („przełożonym” namiestnika prowincji) była osoba (być może chrześcijanin) nieprzychylna Libaniaszowi i przez niego nie lubiana. Uważam przy tym, że należy odrzucić propozycję *PLRE* I (258), jakoby Dionizjusz należał do elity radnych miejskich (principales). Wątpię, by przedstawiciel tego środowiska pozostawał skutecznie zamknięty na kontakt z Libaniaszem, osobą wpływową i znaną, poza tym, protekcja o miejsce w stołecznym senacie wykraczała poza możliwości oddziaływania radnych, systematycznie w owym czasie marginalizowanych.

W przypadku **Gimnazjusza (Gymnasium 2)** odrzucam hipotezę Seecka (1906:166, także *PLRE I*: 405) jakoby Gimnazjusz pełnił urząd namiestnika Syrii. Uważam, że fragment kluczowego źródła (*Lib., Ep.*, 504, 2), uszkodzonego i rekonstruowanego w tłumaczeniu francuskim (Petit 1994: 119–120) i nieco odmiennym od tegoż przekładzie polskim (Kokoszko 2019, nieopublikowane) wskazuje jedynie na możliwość – nie zaś na fakt – objęcia urzędu. Inne listy Libaniasza dowodzą powiązania ścieżki zawodowej Gimnazjusza z karierą Aristanetusa, jego patrona, który odmawiając jakiejś posady w Antiochii miał wpłynąć na decyzję samego Gimnazjusza (*Lib. Ep.* 537, 2; Petit 1994: 118), by także zrezygnować z posady w stolicy Syrii.

Przypuszczam, że z grona namiestników Syrii Coele trzeba wykluczyć **Syderiusza (Siderius)**, któremu proponuję przypisać namiestnictwo Syrii Phoenice (podobnie *PLRE I*, s. 839–840). Wynika to z faktu, iż prośba Libaniasza (*Ep.* 307, 2) o anulowanie kar finansowych nałożonych w ratach (zwróciłem uwagę na słownictwo z *Ep.* 307, 1 i 2 odnoszące się bezsprzecznie do sfery podatkowej, zatem – pośrednio – do osoby w tej sferze odpowiedzialnej, czyli do namiestnika) na dwóch bliskich znajomych Libaniasza, mieszkających na stałe w Fenicji, musiała lub przynajmniej powinna być zaadresowana do namiestnika prowincji – Fenicji, nie Syrii Coele – z której obaj pochodzili.

Namiestnicy w lokalnym środowisku

Rozpatrzenie kolejnych czterech przypadków pozwala na określenie rzeczywistej roli namiestników (tym razem nie mamy wątpliwości, że chodzi o tych właśnie urzędników) przebywających w Antiochii, ich postawę wobec bieżących problemów, usytuowanie względem innych urzędników i środowisk zarządzających miastem. **Teofil (Theophilus 1)**, oskarżany o nastanie głodu i zamordowany przez lud z podjudzenia rezydującego w mieście cezara, jest przypadkiem sytuacji skrajnej – rażącej niekompetencji cezara Galeriusza i jego otwartej niechęci do namiestnika. Nie jest to relacja modelowa, typowa dla panowania Konstantina czy Konstancjusza, ale sytuacja skrajna i jednostkowa. Bezbronność namiestnika prowincji w obliczu tłumu uznają natomiast za stałą cechę późnorzymskiej administracji (tego wątku, analizowanego już w monografii doktorskiej, tutaj nie rozwijałem).

W odniesieniu do **Nicencjusza (Nicentius 1)**, wbrew stanowisku *PLRE I* (628) nie uważam, by źródło (*Lib. Ep.* 21, 3) wskazywało na jego bogate doświadczenie urzędnicze zanim objął namiestnictwo Syrii (przywoływany fragment mówi o urzędach pełnionych „pośród nas”, zatem w Antiochii lub w Syrii). Podobnie, wbrew stanowisku Petita (1994: 176–177) nie sądzę, by fragment *Lib. Ep.* 193, 1–3 dowodził pochodzenia Nicencjusza z Egiptu, ale jedynie zamieszkiwania tamże po odejściu z urzędu w Antiochii. Wskazywane dotychczas (Seeck 1906: 220) okoliczności odejścia z namiestnictwa także mogą wzbudzać wątpliwości – fragment *Lib., Ep.* 21, 4–9 sugeruje, że jedyną karą jaka dosięgła Nicencjusza w związku z kłopotami w zaopatrzeniu garnizonu w Kallinikum była nałożona nań przez prefekta Wschodu grzywna, nie zaś wydalenie z urzędu. Słusznie przy tym podnoszono (Petit 1994: 177), że fragment *Lib., Ep.* 193, 1 sugerujący możliwość powrotu Nicencjusza do Antiochii wskazuje na przychylność antiocheńskiej elity. W utrzymanym w grzecznościowym, nawet apologetycznym tonie, urywku *Lib. Ep.*, 122, 1–2 dostrzegam szczegóły, które wskazują na łagodny charakter urzędowania Nicencjusza (co koreluje z konkluzją powyżej, o otwartości nań lokalnego establishmentu). Ze w pełni akceptowalnej hipotezy Petita (l. cit.), o pogaństwie Nicencjusza, wyprowadzam jeden przemilczany jak dotąd wniosek – jakiejś formy jego współpracy, czy przynajmniej koegzystencji z chrześcijańskimi urzędnikami, przebywającymi za jego kadencji w Syrii i prowadzącymi wówczas prześladowania pogan

(jestem przekonany, że gdyby było odwrotnie, i w wyniku tych działań ucierpiałby sam Nicencjusz, wiedzielibyśmy o tym od Libaniasza).

Co się tyczy **Sabinusa (Sabinus 1)** to wskazywałem na fragment (Lib. *Ep.* 83, 2), w którym mowa jest o jakichś problemach namiestnika, celowo nieokreślonych przez Libaniasza; uważam, że niedopowiedzenie tej kwestii sugeruje konflikt Sabinusa z szeroko rozumianymi elitami antiocheńskimi („powerful interests”, Bradbury 2004, 160), do których de facto i sam Libaniasz należał; konflikt, którego natury nie znamy, wybuchł z winy lokalnego establishmentu skoro Libaniasz nie chciał bliżej go opisywać. Sprawa musiała być niebezpieczna dla namiestnika ponieważ Libaniasz uruchomił swoje „kontakty” w Konstantynopolu by mu pomóc.

W przypadku **Tryfoniana (Tryphonianus 2)** zwróciłem uwagę na wyjątkowo realistyczny (jak na zwyczajowo pełny figur retorycznych styl Libaniasza) opis okoliczności oraz przyczyn odejścia z urzędu (Lib. *Ep.* 163, 2–4). Zidentyfikowałem „służby” (*sacrarum largitionum*) odpowiedzialne za przeszukanie i opieczętowanie mieszkania namiestnika oraz jego przewinienie (brak egzekucji podatków z regionu Chalkis); wskazałem także na fragment (Lib., *Ep.* 163, 1), w którym pod kilkoma ogólniejszymi sformułowaniami, odnoszącymi się wyraźnie (wskazałem na znaczenie liczby mnogiej) do namiestników (moim zdaniem chodzi tu o trzech poprzedników Tryfoniana), mowa jest o braku wsparcia ze strony aparatu cesarskiego oraz ponoszonych przez namiestników stratach finansowych. Tego samego – słabej pozycji namiestników Syrii Coele względem elit miejskich, nowego, niesformalizowanego środowiska, obejmującego najbogatszych kuriałów, wysokich (także byłych) urzędników cesarskich, być może także biskupów antiocheńskich – dowodzi fragment Lib., *Ep.* 238, 6–7, odnoszący się do Italicjanusa (Italicianus); i on najpewniej z powodu oskarżeń (możliwe, że o podłożu finansowym) bliżej nieokreślonego przez Libaniasza środowiska (identyfikowanego przeze mnie powyżej), musiał odejść z urzędu namiestnikowskiego. Przyjmuję starsze ustalenia Seecka (1906: 187–188) i Petita (1994: 135–136) o pogaństwie Italicjanusa, opierając się na wzmiance Lib., *Ep.* 8, 1 i sądząc, że słowa skierowane bezpośrednio do namiestnika, by nie ubliżał „wizerunkom” (w domyśle bogów, choć zaznaczam wątpliwości Gonzáleza Gálveza [Cartas, Madrid 2005], co do właściwego znaczenia tego słowa), wskazuje na politeizm adresata. Zakładam, że wielobóstwo nie stanowiło problemu w nominacji na urząd, nawet w czasie wyraźnie antypogańskiej polityki Konstancjusza II; nic także nie wskazuje na to, by doprowadziło do zakończenia kariery Italicjanusa. Zwracam uwagę na fakt, iż sylwetka Italicjanusa, zapewne przesadnie gloryfikowana (Lib., *Ep.* 238, 4–5) pozwala w związku z tym na określenie sylwetki namiestnika idealnego (przede wszystkim – praworządnego, wykształconego i przystępnego).

Namiestnicy jako grupa – konkluzje

Opisanie wielu pojedynczych przypadków umożliwiło postawienie wniosków obejmujących całą grupę. I tak, uważam, że **listę osób dotychczas uznawanych za namiestników Syrii Coele należy skrócić – najprawdopodobniej o trzy osoby** (przy czym przypadek Gimnazjusza wydaje mi się pewny, dwa pozostałe – Honorat i Syderiusz – wysoce prawdopodobne). Moje wahanie bierze się z analizy, którą sam uważam za pełną, przynajmniej na tyle, na ile można ją za taką uznać mając za podstawę źródła epistolograficzne i retoryczne, z definicji niejako, z zamiaru autora, nieokreślone i niejednoznaczne. Natomiast ustalona w książce lista namiestników opiera się na analizie ich tytułatury, zakresu kompetencji i przypisywanej im działalności, porównaniu „pokrewnych” danych prozopograficznych (dotyczących tego samego czasu i miejsca), wykluczających

pełnienie innych urzędów. Nadal więc bywają przypadki dyskusyjne, choć uważam, że zaproponowane przeze mnie w tych przypadkach rozwiązania opierają się na możliwie szerokiej i wszechstronnej analizie, wzmacniającej ich wiarygodność.

Datacja urzędowania, wywiedziona albo ze źródeł niedatowanych w oryginale (jak w przypadku listów Libaniasza) albo po prostu niedokładnych pod względem chronologicznym stanowi element najmniej pewny. Przypuszczam, że **mniej więcej roczny okres sprawowania namiestnictwa, potwierdzony w sposób nie budzący zastrzeżeń jedynie dla schyłku lat 50. IV w, ale zbliżony do danych z innych części państwa, obowiązywał jako standard w czasach Konstantyna i Konstancjusza II.**

Namiestnictwo Syrii Coele zajmowało **pośredni szczebel w karierze urzędniczej**, poprzedzony namiestnictwem prowincji mniej ważnych (Fenicji lub Arabii) i osiągający ostatecznie wyższe stanowiska w administracji cesarskiej (wikariusz Azji, prefekt praet. Illyrycum, komes dworski). Nie sposób dowieść by tak wyglądała norma (wiemy nt. temat wciąż zbyt mało), ale tego rodzaju układ wydaje się dość prawdopodobny. Również pochodzenie spoza Syrii, parokrotnie potwierdzone (Sycylia, Cylicja, Egipt, Italia), nie sposób uznać za obowiązujący wszystkich standard (skoro źródła milczą nt. temat w wielu innych przypadkach) ale dowód tego, że starano się zachować stare zasady oddzielające pochodzenia od miejsca urzędowania.

Postawiłem kolejne konkluzje – **dla autorów piszących w IV w. n.e. przynależność religijna urzędników nie miała większego znaczenia**, stąd też określenie takowej w przypadku namiestników Syrii zakończyło się tylko połowicznym sukcesem – doszedłem do ogólnego wniosku, że połowa z nich była poganami (Fl. A. Hierokles, Anatoliusz, Italicjanus i ze znakiem zapytania: Sabinus i Nicencjusz), jedna piąta chrześcijanami (Plutarch, Fl. Dionizjusz; o różnych odcieniach chrześcijaństwa nie sposób w tym przypadku cokolwiek powiedzieć), reszta pozostaje nieokreślona. **Nie ma podstaw źródłowych by twierdzić, że podziały religijne determinowały albo w ogóle miały znaczenie dla wypełniania obowiązków namiestniczych**; argument *ex silentio* jest tu całkiem mocny, wsparty ustawodawstwem cesarskim, dopuszczającym pogan do urzędów przez cały wiek IV.

Co do zakresu obowiązków, to **do stale utrzymywanej odpowiedzialności za pobór podatków oraz sądownictwo, dodano pomoc Kościołowi – o czym wiadomo od dawna, ale moja analiza po raz pierwszy, jak mi się wydaje, dokładniej określiła rolę namiestników we wsparciu instytucji kościelnej**. Charakterystyka organizacji synodu w Tyrze (335) dowiodła odpowiedzialności namiestnika prowincji za logistykę i bezpieczeństwo całego przedsięwzięcia. Jednoznaczne powiązanie postaci Plutarcha z budową kościoła katedralnego w Antiochii odnosi się do tej samej sfery – działań technicznych, zabezpieczających na miejscu realizację inicjatywy cesarskiej. Sprowadzenie działań namiestników do czynności organizacyjnych, nawet ważnych (widać także ich udział w organizacji zaopatrzenia dla wojska), ale na pewno niekonceptyjnych, a przy tym powiększenie ich liczby i wprowadzenie dość częstych rotacji, zdegradowało namiestników prowincji w hierarchii nowo powstającej elity administracyjnej państwa. W analizowanych źródłach wyraźnie widać **zakończenie kariery niektórych namiestników Syrii w wyniku konfliktu lub (oraz) w związku z działalnością jakichś bliżej nieokreślonych ale wpływowych lokalnie postaci lub grup**. Silne tradycje samorządowe, względna zamożność przynajmniej części elity municypalnej, obecność w IV-wiecznej Antiochii także innych przedstawicieli władzy (namiestnika diecezji, prefektury, biskupa) pozwalają przypuszczać, że zaobserwowane zjawisko – presji, czy nawet uległości namiestników wobec tej

przemieszanej pod względem proveniencji elity antiocheńskiej, miało charakter trwały i powszechny.

2. Wykaz zrealizowanych oryginalnych osiągnięć projektowych, konstrukcyjnych, technologicznych lub artystycznych zgodnie z art. 219 ust. 1pkt 2c Ustawy:

Wykaz zrealizowanych oryginalnych osiągnięć projektowych obejmuje:

1. monografię naukową – P. Filipczak, *An Introduction to the Byzantine Administration in Syro-Palestine on the eve of the Arab conquest*, tłum. A. Mękowski, Łódź: Wydawnictwo UŁ, 2015, ss. XVII+127 [Byzantina Lodziensia XXVI].

Rec. D. Sidiropoulos [w:] „Byzantiaka” 33, 2016, s. 339–343.

Rec. P. Szczur [w:] „Vox Patrum” 37, 2017, s. 647–651.

Wskazana monografia jest angielskim tłumaczeniem mojego rozdziału pt. *Administracja bizantyńska w Syro-Palestynie w przeddzień podboju arabskiego. Miejsca, ludzie, idee*, [w:] Bizancjum i Arabowie. Spotkanie cywilizacji VI–VIII w. n.e., red. T. Wolińska, P. Filipczak, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2015, s. 90–176. Książka jest dokładniejsza – wykorzystałem dodatkową literaturę przedmiotu (poszerzyłem przypisy); w rozdz. I zmieniłem na dokładniejsze niektóre nazwy współczesne, odnoszące się do miejsc antycznych, dodałem uwagi końcowe oraz indeksy.

Koncepcja książki

W książce opisałem trzy kluczowe i wzajemnie powiązane aspekty funkcjonowania państwa bizantyńskiego w Syro-Palestynie w ostatnim stuleciu przed najazdem arabskim: geografie administracyjną, prozopografię środowisk zarządzających regionem oraz przemiany i koncepcje tego zarządzania. Według mojej wiedzy tego rodzaju ujęcie wcześniej nie powstało (na pewno w historiografii polskiej, z dużym prawdopodobieństwem – w powszechnej) choć daje ono całościowy obraz funkcjonowania administracji terytorialnej w Syro-Palestynie.

Z jednej strony, książka ma charakter analityczny ponieważ opiera się na mojej własnej pracy ze źródłami i tam gdzie to możliwe, podaje nowe, wynikające z tych badań ustalenia; z drugiej, ma charakter wyraźnie referencyjny – z racji na trójdzelną konstrukcję, umożliwiającą dotarcie do najważniejszych i najpotrzebniejszych informacji, podanych według najnowszego stanu badań, dla wszystkich zainteresowanych tematem.

Geografia administracyjna

W pierwszej części odtworzyłem podział na prowincje wskazując pogmatwaną chronologię ich powstania (podsumowałem, że większość powstała za Dioklecjana, Teodozjusza I i Teodozjusza II), zasięg terytorialny (ustaliłem, że brak granic naturalnych na granicy zewnętrznej, wschodniej ułatwiał inwazję arabską, natomiast granice między prowincjami opierały się na granicach terytoriów miejskich) oraz tytułaturę namiestników (średnią lub wysoką w hierarchii administracyjnej). Uważam, że podział na dziesięć prowincji przetrwał do czasów Justyniana I, kiedy utworzono kolejną, ostatnią nam znaną – prowincję Teodoriadę. Fakt ten, dostrzeżony w literaturze, nie był jak dotąd szerzej komentowany, a wg moich dociekań za utworzeniem tej jednostki stały względy czysto polityczne (wzmocnienie pozycji cesarzowej w Konstantynopolu), nie administracyjne. Podział na prowincje zgrupowane w jedną diecezję Wschodu, wchodzącą w skład prefektury Wschodu istniał albo

do najazdu perskiego (ok. 622) albo do utworzenia temów przez cesarza Herakliusza (w latach 629–634) albo do samego podboju arabskiego (ok. 633–640). Z braku źródeł nie sposób rozwiązać tych wątpliwości, ale pewne jest, że system ten był bardzo trwały. Natomiast system administracji wojskowej, oparty na kilku dużych okręgach wojskowych przetrwał przynajmniej do rządów Justyniana I (przeszedł wówczas modyfikacje).

Prozopografia

W drugiej części artykułu podjąłem próbę odtworzenia „portretu zbiorowego” ludzi zarządzających prowincjami syro-palestyńskimi, diecezją Wschodu oraz dowodzącymi stacjonującymi w tamtym regionie wojskami. Postawiłem kilka wniosków: 1. Dysproporcja w chronologii. Przeważająca większość znanych postaci (8 namiestników prowincji, 10 *comites Orientis*, ok. 20 *duces*) pochodzi z czasów Justyniana I, zaledwie pojedyncze przypadki z okresu późniejszego. 2. Dysproporcja w geografii. Brak informacji nt. namiestników prowincji syryjskich, wszyscy znani zarządzali Palestyną i Arabią. 3. Namiestnicy prowincji wypełniali standardowy dla tej grupy zestaw obowiązków (sądowniczych i podatkowych), ustalony na pocz. IV w. 4. Co do *comites Orientis* moje obserwacje potwierdzają tezę o cywilnym charakterze tego urzędu (od 542 r. ze sferą działań, dotyczącą małżeństw między kolonami, jakiej wcześniej nie widać) obciążanym jedynie tymczasowo (nie zaś na stałe) zadaniami wojskowymi (tak też Olszaniec 2007). 5. Ludy wschodnie, jak Syryjczycy, Arabowie i Armeńczycy pojawiali się na urzędach bizantyńskich prawdopodobnie rzadko (zaledwie kilka przypadków opisanych w źródłach). 6. Biogramy wzbudzają wiele wątpliwości – co do szczegółów albo co do spraw zasadniczych, jak identyfikacja pełniącego urzędu albo nawet samej osoby.

Addenda et corrigenda do biogramów (imiona i tytułatura wg *PLRE III*)

Anonymus 50 („?governor of Palestine”) to dokładniej *consularis Palaestinae Primae* ponieważ Nablus, Jerozolima i Betlejem, miejsca jego działalności, znajdowały się w granicach Palestyny I.

Dwa przypadki: Fl. Anastasius 4 i Paulus 3 sugerują, że ranga honorowa *spectabilis* mogła przysługiwać namiestnikom Arabii już od 533 (może wcześniej, ale na pewno nie od 536 r., jak uważano kiedyś); mogli także otrzymać rangę *illustris* (choć uważano dotąd, że w ogóle nie przysługiwała zarządcom tej prowincji).

Anonymus 4 („?PPO Orientis or comes Orientis”) pełnił urząd komesa Wschodu; pomijając kwestie terminologiczne sugerujące taką identyfikację („hegemon” jako namiestnik diecezji), wskazuje na nią miejsce działania, Antiochia nad Orontesem – siedziba komesów Wschodu – oraz przypisywane mu sprawy: sądenie przestępstw religijnych, będących od dawna w zakresie działalności tych urzędników.

Asterius 3 („comes Orientis rather than PPO Orientis”) pełnił urząd komesa Wschodu; poza terminologią sugerującą takie rozwiązanie (szczególnie „diepon” na oznaczenie wikariuszy, namiestników diecezji), wskazuje na to charakter i miejsce wydarzeń – niepokoje w Antiochii oraz odwołanie z urzędu przez cesarza, co było zwyczajowym postępowaniem imperatorów wobec tej grupy urzędników w przypadku konfliktów społecznych.

Bonusus 2 („comes Orientis”) do identyfikacji pełniącego urzędu tylko na podstawie jednej wzmianki z bardzo późnej relacji Teofanesa Wyznawcy, wobec nie potwierdzenia takiego przekładu w dokładniejszej relacji Jana z Nikiu, dokładam nowe argumenty wspierające tezę

PLRE III: cel jego powołania (pacyfikacja zbuntowanych prowincji) i charakter działań (interwencja wojskowa, działanie na terenie miast, w tym Antiochii, walki z fakcjami), co mieściło się w typowym zakresie działań komesów Wschodu.

Theodorus 162 („?vicarius in Palestine”); przedstawiłem pełny dyskurs – uważany za namiestnika diecezji Wschodu (Abel 1952) lub wojskowego z honorowym tytułem wikariusza (Kaegi 1992) – obie opcje wydają się tak samo prawdopodobne – oraz za Araba na służbie bizantyńskiej, którego pierwotne imię (Farva) zostało zniekształcone przez Teofanesa Wyznawcę (Krivov 1979). Co do arabskiego pochodzenia Teodora nikt nie oponuje (ale też niewielu zna pogląd Krivova – w literaturze anglosaskiej chyba tylko angielscy wydawcy Teofanesa), natomiast względem zaproponowanej przez rosyjskiego badacza genezy greckiej formy imienia Teodor, wyraziłem sceptycyzm powołując się na najnowsze badania nad językiem i źródłami Teofanesa (Conterno 2015).

Sergius 43 (?patricius, candidatus et dux Paleastinae); w tym przypadku podnoszę znaczenie marginalizowanej we współczesnych dyskusjach tytulatury – jako candidatus (urzędnik dworski o bliżej nieokreślonych kompetencjach) mógł przebywać w otoczeniu cesarza, co z kolei może wskazywać, że to właśnie on stał za decyzją Herakliusza o zerwaniu układu z Arabami i zaprzestaniu wypłaty im złota.

Koncepcje zarządzania regionem

W trzeciej części artykułu podałem najnowszy stan badań na temat zmian jakie przechodziła administracja terenowa oraz na temat dwóch różnych koncepcji jej funkcjonowania po wyzwoleniu spod okupacji perskiej. Mam tu na myśli: 1. spadek znaczenia kurii miejskich oraz powstanie nowej elity zarządzającej miastami: podaję różne, oznaczające ją terminy oraz zakres odpowiedzialności w ustawodawstwie cesarskim; wskazuję na spolaryzowane opinie nt. przynależności do tej elity – albo dziedzicznie (Laniado 2002) albo z nominacji (Liebeschuetz 2001); 2. „prywatyzację” (Kaegi 1992: 34–35) administracji prowincjonalnej za Herakliusza, polegającą na przynajmniej częściowym przejęciu obrony i zarządzania prowincjami Syro-Palestyny przez osoby prywatne – z objaśnieniem genezy oraz przykładów tego zjawiska; 3. ustanowienie systemu temowego w latach 629–634 (Shahîd 1986) albo utrzymanie starego podziału prowincjonalnego w tym czasie (Lillie 1995 i Haldon 1995) – z dokładnym omówieniem argumentów przytoczanych przez każdą ze stron.

2. redakcję naukową monografii wieloautorskiej – „Bizancjum i Arabowie. Spotkanie cywilizacji (VI–VIII w. n.e.)”, red. T. Wolińska, P. Filipczak, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2015, ss. 588 (przekład ang. ze zmianami: *Byzantium and the Arabs. The Encounter of Civilisations (VI–VIII AD)*), ed. T. Wolińska, P. Filipczak, tłum. J. Gaszewski et al., Łódź: Wydawnictwo UŁ 2015, ss. 622 [Byzantina Lodziensia XXII].

Byłem współautorem (wraz z T. Wolińską) koncepcji książki zakładającej dwubiegowe ujęcie tematu, odtwarzanego z perspektywy bizantyńskiej i arabskiej, w szerokiej perspektywie chronologicznej (wykraczającej nawet poza ramy określone w tytule, szczególnie tam, gdzie geneza konkretnego rozdziału wymagała sięgnięcia po informacje wcześniejsze aniżeli wiek VI). Byłem współautorem (wraz z T. Wolińską) konstrukcji (planu) książki oferującej charakterystykę relacji między światem rzymskim (bizantyńskim) a arabskim w całej ich złożoności – od przykładów długiej i względnie pokojowej koegzystencji (Arabowie jako sojusznicy cesarstwa, rola Arabów w relacjach handlowych) do otwartego konfliktu zbrojnego z poł. VII w. n.e. aż po zmienną, skomplikowaną sytuację ludności bizantyńskiej pod rządami pierwszych kalifów. Byłem współodpowiedzialny (wraz z

T. Wolińską) za dobór autorów (członków projektu), tj. historyków, orientalistów, filologów, zdolnych do zrealizowania opisanej wyżej koncepcji. Jestem autorem rozdziału (P. Filipczak, *Geografia i warunki naturalne Syro-Palestyny. Geopolityczne znaczenie regionu u schyłku antyku*, [w:] *Bizancjum i Arabowie. Spotkanie cywilizacji VI–VIII w. n.e.*, red. T. Wolińska, P. Filipczak, Warszawa 2015, s. 17–30) otwierającego książkę, opisującego znaczenie i związki warunków naturalnych Syro-Palestyny z historią tego regionu u schyłku antyku. Jestem także współautorem (wraz z T. Wolińską) wstępu, zasad pisowni obcojęzycznych imion oraz nazw własnych, bibliografii, indeksów oraz (samodzielnie) opisów do zdjęć wykorzystanych w książce.

3. redakcję naukową monografii – W. Ceran, *Artisans et commerçants d'Antioche et leur rang social (seconde moitié du IVe siècle de notre ère)*, trad. E. Kolańska, éd. P. Filipczak, Łódź: Wydawnictwo UŁ 2013, ss. 236 [Byzantina Lodziensia XVIII].

Uznałem, że książka doktorska W. Cerana o rzemieślnikach i kupcach w Antiochii w IV w. n.e., zyskawszy przychylnie choć niepozabawione krytycznych uwag recenzje (Wipszycka 1970 i 1972; Cinke 1972), stanowi oryginalny wkład w naukę powszechną. Zarazem, ze względu na barierę językową pozostaje de facto nieznaną poza Polską. Nowe wydanie opatrzyłem artykułem wstępnym nt. polskich badań nad Antiochią (*Les études polonaises sur Antioche de l'époque de l'antique tardive*, [in:] W. Ceran, *Artisans et commerçants d'Antioche et leur rang social (seconde moitié du IVe siècle de notre ère)*, trad. E. Kolańska, éd. P. Filipczak, Łódź 2013, s. xix–xxxix), w którym najpierw podsumowałem to, co wynika z monografii W. Cerana, po czym omówiłem tytuły opublikowane w Polsce po roku 1969. Podsumowując dorobek W. Cerana zwróciłem uwagę na tezy marginalizowane w ówczesnej literaturze (znaczny udział rzemiosła w gospodarce IV-wiecznej Antiochii, względnie pomyślna sytuacja materialna rzemieślników, obecność w Antiochii bogatych kupców i znaczenie tego miasta jako wielkiego ośrodka handlowego), którymi Autor skutecznie polemizował z uznanymi wówczas autorytetami (Petit 1955; Kurbatow 1962). Podkreśliłem, że próbę czasu wytrzymała teza o wiarygodności pism Jana Chryzostoma, zauważona także przez późniejszych znawców tematu (van de Paverd 1991 oraz French 1988). Wskazałem także na wątki słusznie poddane krytyce: przeszacowaną rolę kupców syryjskich w Italii, nazbyt pozytywną ocenę pozycji społecznej pracowników mennic i warsztatów zbrojeniowych, znaczenie pracy w życiu mnichów syryjskich. Zwięźle zaprezentowałem tezy W. Cerana z jego artykułów z lat 1970–1995, nt. fluktuacji społecznej (niemal nieograniczonej – na przykładzie środowiska antiocheńskiego), nt. lekarzy i leczenia (zaawansowanego i drogiego – w oparciu o pisma Chryzostoma), nt. wielkich kupców antiocheńskich „emporoi” (dobrze prosperujących – nawet w Galii) nt. teologii politycznej Libaniasza i Chryzostoma (odmienne modele władzy cesarskiej). Rozdział o polskich badaniach nad Antiochią ma natomiast charakter szerokiej panoramy polskiego piśmiennictwa naukowego skoncentrowanego na dziejach tego miasta albo na zagadnieniach w mniejszym lub większym stopniu dotyczących różnych spraw antiocheńskich: gospodarki (Salamon 1993, Milewski 1999), gminy żydowskiej (np. Iluk 2000, Iluk 2005; Naumowicz 2007, Stebnicka 2007), dziejów społecznych (Olszaniec 1996, Szczur 2008, moje własne), przy czym najwięcej miejsca poświęciłem obszernej monografii Szczura. Z książki tej, noszącej wyraźne cechy teologii społecznej (jednym z głównych celów jest rekonstrukcja myśli społecznej Jana Chryzostoma) wyodrębniłem konkluzje istotne z perspektywy historycznej (m.in. niski poziom religijności mieszkańców Antiochii, zróżnicowanie chrześcijan pod względem majątkowym, stanowym oraz pozycji w gminie kościelnej, funkcjonowanie małżeństw mieszanych, popularność praktyk żydowskich i zabobonów pogańskich itd.). Rozdział wstępny podsumowałem oceną dotychczasowego stanu polskich badań nad Antiochią uważając, że choć statystycznie

skromne, to jednak oryginalne i różnorodne, zdecydowanie winny być przedmiotem zainteresowania nauki zagranicznej. Natomiast do tekstu głównego książki W. Cerana wprowadziłem ok. 50 nowych przypisów, najczęściej opisowych, w większości uzupełniających tekst polski (głównie w sferze urbanistyki i topografii, prozopografii, liczby ludności, aprowizacji oraz bezpłatnego rozdawnictwa żywności, również przy opisie rzemiosła tkackiego i foluszniczego, budownictwa, w tym – kamieniarstwa, stolarstwa, ale także garncarstwa i jubilerstwa – większość w oparciu o bardzo ważny artykuł Sodiniego z 1979 r.). Niektóre z tych nowych przypisów wyraźnie poprawiają tekst W. Cerana (np. w sprawach dotyczących geografii administracyjnej Syrii, sytuacji pracowników warsztatów zbrojeniowych).

4. rozdział w monografii – P. Filipczak, *Władze Konstantynopola*, [w:] *Konstantynopol – Nowy Rzym. Miasto i jego mieszkańcy w okresie wczesnobizantyńskim*, red. M.J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2011, s. 270–349.

We wskazanym rozdziale omówiłem kompetencje prokonsulów i prefektów miasta, prefektów annony, prefektów wigilów, pretorów ludowych oraz kwezytorów, zatem wszystkich najważniejszych urzędników w mieście, wyjaśniając różnice występujące między nimi, szczególnie w przypadkach niejasno opisanych w źródłach. Przekrojowe ujęcie pozwoliło na postawienie dwu zasadniczych wniosków, że: 1. główną odpowiedzialnością władz było utrzymanie spokoju, a inne kompetencje służyły de facto temu nadrzędnemu celowi 2. uprawnienia prefekta miasta, zwierzchnika całej administracji miejskiej, ograniczono za Justyniana, przekazując nadzór nad policją pretorowi ludowemu, a kontrolę nad imigracją do miasta – kwezytorowi (sądownictwo pozostało nadal w rękach prefekta miasta). Rolę władz, szczególnie prefektów, pokazałem zarówno od strony normatywnej (jaki zadania określono im prawem, jaki personel im przypisano) oraz historycznej (opisując zachowanie tychże urzędników w trakcie wystąpień ludowych). Takie ujęcie wcześniej nie powstało. Odniosłem się także do różnych szczegółowych kwestii dotąd lekceważonych – np. stoję na stanowisku, że rozciągnięcie jurysdykcji prokonsulów na Trację i Bitynię ma jedynie poszlakowy charakter a ostateczne ustalenie daty ustanowienia prefektury Konstantynopola (najpewniej 359 r.) może nastąpić dopiero po identyfikacji osoby pełniącej urząd „prefekta miasta” wymienionego w C.Th. XV, 1, 8 z 343 r. Uważam, że informacja o aresztowaniach Zielonych i Błękitnych przez prefekta miasta Eudajmona (Malalas XVIII, 71) najprawdopodobniej ma związek z treścią tzw. Akt Kalopodiusza, co wzmacnia argumenty tych uczonych (Karlin-Hayter 1973, Czekałowa 1997), którzy twierdzą, że Akta odnoszą się do początku powstania Nika (contra: Cameron 1976).

5. rozdział w monografii – P. Filipczak, *Apro wizacja Antiochii nad Orontesem w czasach cesarstwa rzymskiego. Status quaestionis*, [w:] *Dietetyka i sztuka kulinarna antyku i wczesnego Bizancjum (II–VII w.). Część II. Pokarm dla ciała i ducha*, red. M. Kokozko, Łódź 2014, s. 3–51 [Byzantina Lodziensia XIX].

Temat zaopatrzenia Antiochii w wodę i żywność podejmowano od dawna (fragmentarycznie – we wszystkich najważniejszych monografiach tego miasta), nie poświęcając mu jednak odrębnego opracowania. Na niektóre pytania nie znano odpowiedzi (np. czy ilość sprowadzanej do Antiochii wody pokrywała zapotrzebowanie wzrastającej liczby mieszkańców – Downey 1951: 186). Tymczasem, postępujący rozwój badań, głównie archeologicznych, prowadzonych od schyłku XX w. do dziś, pozwala na powrót do tych niegdyś nieodgadniętych wątków, do podsumowania i uzupełnienia dawniejszych badań. W części poświęconej apro wizacji w wodę, do ugruntowanego już poglądom o źródłach w

Dafne, dodaję dwie nowopoznane lokalizacje (Pamir 2010) w okolicach wsi Kuruyer i Dursunlu, na wsch. i pld. wsch. od Antiochii. Opisałem rolę Orontesu, występującego głównie jako rezerwuuar wody gospodarczej, czerpanej w okolicach Antiochii za pomocą wielkich drewnianych kół (norii – Leblanc, Poccardi 2004); co do norii wyraziłem sceptycyzm, odwołując się do milczenia autorów doskonale znających okolicę i topografię Antiochii (Libaniusz, Malalas), którzy charakterystycznymi konstrukcjami lub budynkami lubili się chwalić (norii nie widać także na mozaikach antiocheńskich, na których skądinąd sporo jest motywów wodnych). Opisałem także sposoby zagospodarowania (tamy, umacnianie brzegów) największych potoków górskich, wzmiankując najnowsze ustalenia dotyczące największej z tam, tzw. Żelaznej Bramy, pozwalające datować górne partie tej konstrukcji dopiero na rok 397 n.e. (Pamir 2010, 263). Wskazałem na różne typy wodociągów – kanały, tunele i mosty – z konkluzją, że dominowały dwa pierwsze, zidentyfikowane ostatnio (Pamir, Yamaç 2011) w ponad 50 miejscach. W oparciu o te same przywoływane wyżej artykuły, odtworzyłem hipotetyczny przebieg i wygląd największych akweduktów idących do Antiochii od strony Dafne, Kuruyer oraz Dursunlu; opisałem sposoby doprowadzenia wody do miejsc publicznych oraz prywatnych (wskazując nadużycia, o których mowa w źródłach normatywnych), wzmiankowałem kwestie związane z utrzymaniem wodociągów. Według podobnego wzoru, także z wykorzystaniem nieobecnych w starszej literaturze ustaleń, opisałem cysterny (19 w mieście i 7 najbliższej okolicy, Pamir i Yamaç 2011), nimfea i łaźnie (ok. 30 wymienionych w źródłach pisanych, ale bez małych, przydomowych i podmiejskich, Saliou 2014). Przechodząc do aprowizacji w żywność, najpierw opisałem gospodarcze zaplecze miasta (dobrze poznane, nie wzbudzające polemik), następnie zatrzymałem się na najbardziej dyskusyjnej kwestii, jaką było ustanowienie rozdawnictwa bezpłatnej żywności oraz, szerzej ujmując, skala ingerencji władz w rynek spożywczy. Omawiając tezę o dominującej roli wolnego rynku (Petit 1955: 107, 308–309), o ustanowieniu rozdawnictwa żywności w II poł. IV w. n.e. oraz wprowadzonej dopiero wówczas kontroli rynku przez władze państwowe (Liebeschuetz 1972: 131), wreszcie o funkcjonowaniu typowego dla innych miast rzymskich systemu, w którym to samorząd odpowiadał za obrót zbożem a rozdawnictwo darmowej żywności (zboża) istniało już od czasów Kommodusa (Durliat 1990: 350–355; Cabouret 2004: 122–123) konkludowałem, że ostatnia teza jest najbardziej wiarygodna (dobrze udokumentowana w źródłach, w tradycji zarządzania antycznym miastem oraz zjawiskiem wzrastającego interwencjonizmu państwowego w okresie cesarstwa) a mechanizm wolnego rynku w pełni regulował rynek jedynie tych artykułów (warzywa, mięso, nabiał itd.), które nie wywoływały kryzysów głodowych (Ceran 1969: 84–86). Krótko przedstawiłem poglądy na rzemiosła „spożywcze“ (piekarzy i rzeźników) z konkluzją, że temat daleki jest od wyczerpania (opiera się de facto na jednej publikacji – Kurbatow 1965). Rozdział zakończyłem wątkiem kryzysów aprowizacyjnych i buntów głodowych (na podstawie swoich wcześniejszych ustaleń, głównie w doktoracie, i późniejszej literatury przedmiotu) oraz konkluzjami o: 1. sprawnym i wydajnym, zdwywersyfikowanym systemie zaopatrzenia w wodę oraz 2. systemie aprowizacji w żywność, opartym przede wszystkim na regionie najbliższym, należącym do Antiochii; w kwestii dostaw i dystrybucji zboża – regulowanym i wspieranym przez samorząd oraz państwo, jednak szwankującym w okresie anomalii klimatycznych i osiągającym kruchą równowagę między miastem a jego zapleczem gospodarczym w normalnych warunkach.

6. artykuł naukowy – P. Filipczak, *Arabs in the Syrian City of Antioch as evidenced by Libanius*, „Aram. Periodical” 30, 2018, s. 569–579.

Jest to pierwsza publikacja podejmująca temat składu etnicznego mieszkańców Antiochii od czasu książki Haddada (1949). Artykuł oparłem przede wszystkim na listach Libaniasza,

identyfikując w nich cały szereg wzmianek, które odnosiły się do ludności arabskiej. Wynika z tego, że mamy do czynienia z grupą zhellenizowanych mieszkańców Arabii, którzy przebywali w Antiochii w charakterze uczniów lub współpracowników w szkole Libaniasza, ewentualnie jego znajomych intelektualistów lub urzędników. Na daleko idącą asymilację ludności arabskiej, czy raczej jej części (elity miejskiej), wskazują także imiona noszone przez Arabów przebywających w Antiochii. Pisałem, że Arabowie znani Libaniaszowi stanowili część tej samej grupy kulturowej co on sam (wykształceni, znający grekę, mieszkający w miastach), dlatego ich ocena jest pozytywna i nie nosi śladu jakichkolwiek uprzedzeń etnicznych. Artykuł dowodzi przy tym fluktuacji ludności arabskiej w Syro-Palestynie (nie tylko ze względu na arabskich studentów w Antiochii) identyfikując także mieszkańców Bostry, przybywający do Antiochii z oficjalną delegacją w obronie namiestnika swojej prowincji. Samą prowincję Arabię Libaniasz uważał za trudną w zarządzaniu ze względu na niespokojnych mieszkańców, wszczynających bunt w miastach.

7. artykuł naukowy – P. Filipczak, *Roman governors of Syria in Late Antiquity. Problems and perspectives of prosopographic research*, „Hawliyāt. A Journal of the Faculty of Arts and Sciences University of Balamand” 19, 2020, s. 19–32.

Artykuł w j. angielskim, w skróconej formie przedstawia problemy poruszone w monografii o namiestnikach Syrii z 2020 r., opublikowanej w j. polskim. Zgłoszony do druku już w 2017 r. miał poprzedzić publikację książki, by wprowadzić do niej uwagi zebrane w recenzjach do artykułu – z powodów obiektywnych (trudna sytuacja w Libanie) ukazał się dopiero w tym samym czasie, co książka. Artykuł został opublikowany w numerze specjalnym, wydanym w związku z głośną książką prof. Aziza Al-Azmeha pt. „The Emergence of Islam in Late Antiquity” (Cambridge UP, 2014). Jej Autor uznał m.in., że geneza islamu tkwi w ewolucji cywilizacji grecko-rzymskiej na Bliskim Wschodzie (przykładem – sakralizacja władzy cesarskiej jako wzór dla ideologii władzy kalifów), a nawet, że islam to „końcowy produkt” tejże ewolucji. Jednak problem „dziedziczenia” dorobku grecko-rzymskiego przez Arabów wykracza poza sferę ideologii i sięga także struktur władzy. W artykule zwróciłem uwagę na fakt, iż rzeczywista rola cesarza w prowincjach, zatem na najniższym szczeblu władzy terytorialnej, zależała od namiestników prowincji (albo szerzej mówiąc – od miejscowych notabli), od których zależało wykonanie, mniej lub bardziej gorliwe, decyzji cesarzy. Stąd tak istotnym wydaje mi się dociekanie, kim byli owi „ludzie cesarza”. Wskazałem na brak studiów komparatystycznych poświęconych, z jednej strony, doborowi kadr w Bizancjum, z drugiej – w kalifacie; a pewnie dopiero takie badania mogłyby wykazać (albo i nie), czy teza Aziza jest w pełni uzasadniona.

7. artykuł naukowy – P. Filipczak, *Biographic Entries on the Governors of Arabia (c. 356–363 AD). An Attempt in Reconsideration of Libanius' Letters*, „Res Historica. Czasopismo Instytutu Historii UMCS 50, 2020, s. 35–53.

Artykuł opiera się na listach Libaniasza adresowanych do namiestników Arabii z przełomu lat 50 i 60 IV w. Obok inskrypcji z pld. Syrii i Jordanii, listy Libaniasza stanowią najobszerniejszy rezerwuar informacji nt. urzędników zarządzających Arabią. Przeanalizowałem różne sprawy (zawsze cywilne, głównie sądowe, bez śladu kompetencji wojskowych) powiązane z kilkoma namiestnikami. Tym samym potwierdziłem oraz uzupełniłem ustalenia Sartre'a (1982), odwołującego się jedynie do źródeł epigraficznych, o połączeniu uprawnień cywilnych i wojskowych w rękach namiestników Arabii dopiero po 367 r. n.e. – nie zaś od razu, w wyniku reform Dioklecjana lub Konstantyna (jak w pozostałych częściach państwa). Uznałem ich za ludzi dobrze wykształconych, retorycznie i filozoficznie, znających grekę (zapewne także łacinę); byli wśród nich chrześcijanie oraz

poganie. W korespondencji Libaniasza odnalazłem ślady jakichś nadużyć dokonywanych na mieszkańcach Arabii przez urzędników prowincjonalnych, być może związanych z urzędem namiestnika, choć nie doszukałem się dowodów na pauperyzację prowincji z tego powodu. Skomentowałem także niejasno opisane w źródłach zamieszki w Bostrze w 361 r., sądząc, że ich prowodyrami byli miejscowi poganie (dokładnie przeanalizowałem Lib., *Ep.* 819), nie zaś chrześcijanie jak sądził Julian (*Ep.*, 41).

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

W l. 2005–2007, w związku z pracą nad doktoratem, wielokrotnie wyjeżdżałem (od ok. 4 dni do miesiąca) do Paryża, na kwerendę źródeł i literatury przedmiotu, przede wszystkim w Bibliothéque byzantine w Collège de France oraz w Bibliotece Narodowej.

Po doktoracie moja aktywność naukowa prowadzona poza macierzystą Uczelnią wiąże się z pobytami studyjnymi (kwerendami bibliotecznymi, konsultacjami, badaniami terenowymi) organizowanymi w ramach projektów naukowych, w których brałem udział oraz z uczestnictwem w konferencjach krajowych (niemal wszystkie poza UŁ) i zagranicznych (pełny wykaz podałem w części II.7 wykazu osiągnięć naukowych). W szczególności, chodzi o następujące aktywności:

1. konsultacje oraz kwerenda biblioteczna w bibliotekach (archeologicznej, klasycznej i teologicznej) Uniwersytetu Arystotelesa w Tesalonice (2008 i 2009, pobyty ok. 7–10 dni, wraz z M. Kokoszko, K. Marinowem, A. Kompą); zebrane materiały wykorzystano w projekcie *Konstantynopol-Nowy Rzym. Miasto i jego mieszkańcy (IV–VII w. n.e.* Brałem wówczas udział w rozmowach z miejscowymi bizantynologami (Th. Korres, H. Tounta, A. Gkoutzioukostas), pozwalającymi utrzymać współpracę naukową między naszymi uczelniami (UŁ i AUTh) w późniejszym okresie.

2. wykonanie dokumentacji fotograficznej współczesnego stanu zachowania zabytków bizantyńskich w Stambule (2009 i 2010, po ok. 7–10 dni, wraz z A. Kompą). Zebrane materiały ikonograficzne zostały wykorzystane w publikacjach powstałych w ramach projektu *Konstantynopol – Nowy-Rzym i jego mieszkańcy IV–VII w.*

3. udział – bez referatu – na konferencji (grudzień 2011 r., wraz z B. Cecotą) *Byzantium and the Arabs. Encounter of civilisations* na Uniwersytecie Arystotelesa w Tesalonice. Po konsultacjach (A. Gkoutzioukostas, H. Badawy) zainicjowałem powstanie wspólnego polsko-greckiego projektu (2012–15, *Harmonia 2: Bizancjum i Arabowie. Spotkanie cywilizacji VI–VIII*, afiliacja Ceraneum UŁ, kierownik: dr hab. prof. UŁ T. Wolińska), w którym brałem udział jako jeden z głównych wykonawców.

4. pobyt studyjny w Antiochii/Hatay (wrzesień 2013 r., ok. 7 dni, wraz z A. Kompą) w ramach projektu NPRH 3.1 (*Przekład na język francuski oraz wydanie drukiem książki prof. Waldemara Cerana pt. Rzemieślnicy i kupcy w Antiochii...*) w ramach którego wykonałem dokumentację fotograficzną oraz zebrałem szereg informacji terenowych z miasta i jego okolic, niezbędnych w przygotowaniu nowego, zaktualizowanego wydania monografii W. Cerana.

5. regularna obecność w posiedzeniach Komisji Bizantynologicznej PTH (zebrania w Gdańsku, Poznaniu, Krakowie, Lublinie i Warszawie) zaowocowała współpracą z dr hab. R.

Kosińskim (Uniwersytet w Białymstoku), który zaproponował mi wspólną redakcję tomu poświęconego dziejom rzymskim w IV w. n.e. Efektem tej współpracy jest *Świat rzymski w IV w.* (Kraków 2015) przygotowany pod redakcją R. Kosińskiego i moją. Jest to pierwszy syntetyczny wykład historii cesarstwa rzymskiego od Dioklecjana do Teodozjusza I, przygotowany przez polskie środowisko naukowe. Pracując nad książką przebywałem (listopad 2013 r.) z wykładem na seminarium z historii starożytnej, prowadzonym przez R. Kosińskiego w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych UwB.

6. kwerendy biblioteczne w Bibliotece im. Jaffeta w Uniwersytecie Amerykańskim w Bejrucie (AUB) oraz w bibliotece Institut Francais du Proche-Orient w Bejrucie a także obserwacje terenowe i dokumentacja fotograficzna z innych części Libanu (luty 2014 i październik 2014, wraz z M. Woźniak-Bobińską i Ł. Gaszewskim, pobyty ok. 7 dniowe) w ramach projektu Harmonia 2 (*Bizancjum i Arabowie. Spotkanie cywilizacji, VI–VIII w.*); zebrane materiały zostały wykorzystane w obu „grantowych” monografiach. Marginalnie należy wskazać, że zapoczątkowaliśmy wówczas wymianę publikacji naukowych między AUB i UŁ.

7. organizacja (wraz z dr hab. prof. UG, J. Wiewiorowskim) sesji tematycznej (*State Administration in the Early Byzantine Period [AD 284–641]. Between Greek, Roman and Christian models of government*) podczas 24 Kongresu Studiów Bizantynologicznych w Wenecji (23 08 2022) z uczestnikami z Grecji, Anglii, Włoch i Polski.

Charakterystyczną cechą mojej aktywności naukowej po doktoracie jest **zróżnicowanie miejsc, w których publikowałem swoje prace**. Poza Łodzią opublikowałem zdecydowaną większość artykułów naukowych w czasopismach, rozdziałów monograficznych oraz recenzji, wszystkie artykuły w tomach pokonferencyjnych oraz połowę z wszystkich monografii pod moją współredakcją. **Publikowałem w miejscach ważnych na naukowej mapie kraju (Warszawa, Kraków, Lublin, Poznań, Gdańsk) i za granicą (Bejrut, Londyn, Oxford, Monachium).**

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Osiągnięcia dydaktyczne

W ramach działalności dydaktycznej prowadzę kursy (głównie ćwiczenia konwersatoryjne) z historii starożytnego Bliskiego Wschodu, Grecji i Rzymu na kierunku „historia” (studia stacjonarne), „e-historia” (studia zaoczne) oraz na studiach podyplomowych. Na kierunku „historia” prowadziłem także przedmioty pokrewne historii starożytnej a dotyczące dyplomacji antycznej, wybitnych władców świata starożytnego a także historii wielkich metropolii, Rzymu i Konstantynopola. Kursy te, obowiązkowe dla studentów, są przez nich dobrze oceniane, uzyskując noty przeciętnie między 4,5–4,7 pkt. w 5 stopniowej skali. Na kierunku „okcydentalistka” prowadziłem zajęcia poświęcone miastom europejskim w starożytności i w średniowieczu. Od wielu lat prowadzę wykłady monograficzne (tzw. ogólnouczeniiane) z historii starożytnej i średniowiecznej Syrii w j. polskim (2019/2020 dla studentów z zagranicy – w j. angielskim).

Byłem jednym z inicjatorów i twórców kierunku „e-historia”, studiów zaocznych I i II stopnia, realizowanych w formule mieszanej (część tematów realizowana na platformie edukacji zdalnej Moodle), prowadzonych na Wydziale Fil.-Hist. UŁ (od roku 2018/2019). W momencie wprowadzenia do oferty dydaktycznej był to pierwszy tego typu kierunek w Polsce

(prawdopodobnie pozostaje jedynym do dziś). Na kierunku „e-historia” poza ogólnym kursem z historii starożytnej, prowadzę także zajęcia profilowane, z historii miast starożytnych oraz z religii świata starożytnego, a także proseminarium i seminarium licencjackie (obecnie czterech studentów z zaakceptowanymi przez Radę Wydziału tematami), przedmiot poświęcony dziedzictwu kulturowemu w świecie wirtualnym a także narzędziom internetowym w popularyzacji historii.

Od wielu lat jestem metodykiem nauczania na odległość (certyfikat Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi z 2007 oraz UŁ z 2017). Uczestniczyłem w wielu – najczęściej certyfikowanych – kursach i szkoleniach z zakresu nauczania on-line organizowanych przez Wydział Nauk o Wychowaniu UŁ, Komisję Doskonalenia Dydaktyki UŁ, Biuro Współpracy z Zagranicą UŁ, Bibliotekę UŁ oraz podmioty zewnętrzne, współpracujące z UŁ w ramach programu UE „Budowanie kompetencji kadry akademickiej i administracyjnej oraz podnoszenie zdolności instytucjonalnej w zakresie umiędzynarodowienia Uniwersytetu Łódzkiego”. Ukończone przeze mnie kursy dotyczyły: projektowania zajęć mieszanych (blended learning), metodologii nauczania on-line na poziomie akademickim, wykorzystania narzędzi technologii informacyjnej w edukacji zdalnej, zarządzania wielokulturowością, otwartych zasobów edukacyjnych. Podniesienie kompetencji związanych z e-learningiem uznałem za konieczność wobec wzrastającego zainteresowania studiami na kierunku „e-historia”. Brałem także udział w II Ogólnopolskim Seminarium Stowarzyszenia E-learningu Akademickiego (Łódź, 17–18.05.2019) z referatem (wraz z dr hab. prof. UŁ A. Kowalską-Pietrzak), pt. „Studia on-line na kierunku humanistycznym. Przykład e-historii. Doświadczenia, wyzwania, perspektywy”. Od roku 2018 pełnię funkcję koordynatora Wydziału Fil.-Hist. UŁ ds. nauczania na odległość.

Byłem promotorem pomocniczym w dwóch, zakończonych powodzeniem, przewodach doktorskich, a także recenzentem, przede wszystkim na kierunku historia, w mniejszym stopniu na kierunku wojskoznawstwo: 10 prac licencjackich i 8 prac magisterskich.

Prowadziłem kursy warsztatowe na studiach III stopnia (doktoranckich), na Wydziale Fil.-Hist. UŁ, dotyczące finansowania badań naukowych oraz aplikowania o granty.

Zgłaszałem gotowość (konkretne tematy) do wygłoszenia wykładów dla szkół średnich z województwa łódzkiego w ramach programu Uniwersytet Zawsze Otwarty. Brałem udział w wykładach dla Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Biorę regularny udział (od 2017 r. do dziś) w programie typu mentorskiego „Zdolny Uczeń – Świetny Student”, w ramach którego UŁ oferuje uczniom szkół średnich pracę nad konkretnym projektem, pod kierunkiem nauczyciela akademickiego. Jak dotąd byłem opiekunem 6 uczniów, realizujących wybrany przez siebie projekt z historii starożytnego Rzymu.

Osiągnięcia organizacyjne

W ramach działalności organizacyjnej pełniłem szereg funkcji na macierzystym Wydziale. Byłem Pełnomocnikiem Dziekana Wydz. Fil.-Hist. UŁ ds. kontaktu z pracodawcami i otoczeniem zewnętrznym (2010–2011). Jestem członkiem Wydziałowej Komisji ds. Jakości Kształcenia (od 2018 r.) oraz Rady Programowej Studiów Podyplomowych „Nowoczesne nauczanie w humanistyce” (od 2018 r.). Od 2012 r. do dziś wchodzę w skład Rady Wydziału Fil.-Hist. UŁ jako przedstawiciel grupy niesamodzielnymi pracowników naukowych.

Pełniłem także funkcje poza macierzystym Wydziałem – byłem Pełnomocnikiem Rektora UŁ ds. utworzenia i organizacji Centrum Badań nad Historią i Kulturą Basenu Morza Śródziemnego i Europy Południowo-Wschodniej im. prof. W. Cerana, Ceraneum (2011–2012). Odpowiadałem (wraz z dr. I. Petrovem, Wydz. Filologiczny UŁ) za powstanie tego centrum (sprawy finansowe, etatowe i logistyczne). Współtworzyłem i koordynowałem tworzenie nowego księgozbioru studiów bizantyńskich w ramach Biblioteki UŁ. Współorganizowałem posiedzenie Międzynarodowej Rady Naukowej Centrum Ceraneum (29.02–2.03.2012). W Ceraneum pełniłem funkcję sekretarza naukowego, odpowiadając głównie za rozwój księgozbioru (2012–2020), w tej chwili jednej z większych kolekcji studiów nad Bizancjum w Polsce. Obecnie pełnię funkcję zastępcy dyrektora Centrum Ceraneum (kadencja 2020–2024).

Osiągnięcia popularyzujące naukę

W ramach popularyzacji nauki podjąłem następujące działania:

1. przetłumaczyłem na j. polski książkę Paula Veyne'a pt. „Palmyre. L'irremplaçable trésor”, Paris: Albin Michel 2015 (wyd. pol. P. Veyne, *Palmyra, której już nie ma*, tłum., wstęp, oprac. P. Filipczak, Łódź: Wydawnictwo UŁ 2021).

2. opublikowałem kilka artykułów popularno-naukowych:

P. Filipczak, *Odwieczna rywalizacja o Syrię*, „Wiadomości Historyczne z Wiedzą o Społeczeństwie” 4, 2019, s. 31–35; P. Filipczak, J. Bonarek, *Wszyscy ludzie cesarza*, „Polityka. Pomocnik Historyczny”, 1, 2019, s. 24–27; P. Filipczak, *Antiochia nad Orontesem. Zapomniana stolica cesarstwa rzymskiego*, „Wiadomości Historyczne z Wiedzą o Społeczeństwie” 1, 2020, s. 4–9.

3. zredagowałem (wraz z D. Ceran) zbiór wspomnień nt. prof. dr hab. W. Cerana pt. *Uczony czyli wspomnienia o profesorze Waldemarze Ceranie*, red. D. Ceran, P. Filipczak, Łódź: Wydawnictwo i Pracownia Poligraficzna Łódzkiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego 2011, ss. 140.

3. napisałem artykuły (*pro memoria*) przedstawiające sylwetkę prof. dr hab. W. Cerana:

P. Filipczak, *Profesor Waldemar Ceran (7 IX 1936 – 20 VI 2009)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 8, (2009), s. 181–189 oraz skrócona wersja w j. ang.: P. Filipczak, M. Kokoszko, *Waldemar Ceran (1936–2009)*, „Palamedes. A Journal of Ancient History” 4, 2009, s. 5–10 a także P. Filipczak, M. Kokoszko, *Waldemar Ceran (1936–2009)*, „Byzantinoslavica” 67, 2009, s. 420–421.

3. od 2011 do dziś, działając w ramach Centrum Ceraneum, zorganizowałem, najczęściej także prowadziłem lub współprowadziłem ok. 10 wykładów otwartych, wygłaszanych przez pracowników i doktorantów z UŁ oraz spoza naszej uczelni, głównie ze środowiska polskich bizantynologów, starożytników i mediewistów (*pt*):

I. Skupińska-Løvset, *Kulty starożytnej Betsaidy. Badania Uniwersytetu Łódzkiego* [16 XI 2011]; M. Dziekan, *Postaci biblijne w Koranie* [15 XII 2011]; A. Pikulska-Radomska, *Rzymskie tributum jako element polityki międzynarodowej* [12 XI 2011]; M. Woźniak, *Malula. Chrześcijańska enklawa w Syrii* [18 I 2012]; P. Szczur, *Ojcowie Kościoła wobec bogactwa kościołów i przepychu liturgii* [17 V 2012]; T. Waliszewski, *Produkcja oliwy w rzymskiej i bizantyńskiej Palestynie* [3 III 2015]; M. Vickers, *Euesperides, Berenice, Benghazi. 2500 years of Cerenican city* [1 XII 2015]; Ł. Różycki,

Wojna przychodzi po zmierzchu – teoria i praktyka nocnych walk w VI w. [21 II 2021, współorganizacja z K. Marinowem]; A. Szopa, *Wizerunek barbarzyńców w późnoantycznych panegirykach łacińskich* [18 VI 2021]; A. Gillmeister, *Rerum sacrarum et epularum. O ofierze w religii rzymskiej* [29 VIII 2021].

4. zorganizowałem wystawę fotografii zabytków bizantyńskich w Stambule („Bizantyńskie zabytki w Stambule”) w gmachu głównym Biblioteki UŁ (kwiecień/maj 2011)

5. wygłosiłem wykład pt. „Antiochia. Zapomniana stolica cesarstwa rzymskiego” na zaproszenie Towarzystwa Przyjaciół Skierniewic (Izba Historii Skierniewic, marzec 2014 r.) oraz o podobnej tematyce dla studentów i pracowników Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku (na zaproszenie dr hab. R. Kosińskiego, listopad 2013 r.).

6. udzielałem wywiadów: dla telewizji (TVP Łódź, w związku z powstaniem Centrum Ceraneum, luty 2011), dla mediów elektronicznych (portal tulodz.pl, w związku z utworzeniem kierunku „e-historia”) oraz dla prasy tradycyjnej („The Jordan Times”, nt. obecności Arabów w Syrii przed islamem, wydanie z 3.03.2019).

7. brałem udział w filmach promocyjnych na kanale Wydawnictwa UŁ w serwisie Youtube (4.05.2021 prezentowałem książkę P. Veyna, *Palmyra, której już nie ma*; 10.05.2022 prezentowałem księgozbiór Ceraneum [z A. Kompą, K. Krzeszewską]).

8. prezentowałem książkę P. Veyna, *Palmyra, której już nie ma* na spotkaniu ze Studencko-Doktoranckim Kołem Al-Maszrik na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ, 14.05.2021.

9. brałem udział w filmach edukacyjnych (1. Pokój Kalliasa, 2. Panowanie Aleksandra Wielkiego, 3. Wojny punickie, 4. Wojna peloponeska, 5. Kryzys III wieku w Rzymie i powstanie tetrarchii) dla Fundacji „Edukacja bez barier” i MEiN (realizacja Grupa Medialna GoodEye, 8 i 16.05.2021, Biblioteka Miejska “Tuvim”, Łódź).

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Byłem autorem recenzji wydawniczych, napisanych na prośbę redakcji czasopism naukowych: „Collectanea Philologica” (2016), „Rocznik Orientalistyczny” (2016), „Res Historica. Czasopismo Instytutu Historycznego UMCS” (2017), „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” (2019), „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” (2020).

Tytuły wykorzystane w autoreferacie:

Abel 1952: F.M. Abel, *Histoire de la Palestine depuis la conquête d’Alexandre jusqu’à l’invasion arabe*, t. 2, Paris.

Barnes 1978: T. D. Barnes, *Emperor and Bishops, AD 324–344: Some Problems*, „American Journal of Ancient History” 3, s. 53–75.

Barnes 1998: T.D. Barnes, *Constantine, Athanasius and the Christian Church*, [w:] *Constantine: History, Historiography and Legend*, ed. S. N. C. Lieu and D. Montserrat, London, s. 7–20.

Bradbury 2000: S. Bradbury, *A Sophistic Prefect: Anatolius of Berytus in the Letters of Libanius*, „Classical Philology” 95.2, s. 155–177.

Bradbury 2004: S. Bradbury, *Selected Letters of Libanius from the Age of Constantius and Julian*, Liverpool.

- Casevitz, Lagacherie, Saliou 2016: Libanios, *Discours. Tome III. Discours XI. Antiochicos*, ét., trad. M. Casevitz, O. Lagacherie, not. C. Saliou, Paris: Belles Lettres 2016 (Collection des Universités de France, Série grecque, vol. 524), pp. CIII+213.
- Cinke 1972: V. Cinke [rec.], „Byzantinoslavica” 33, nr 1, s. 62–63.
- De Goeje 1900: M.J. De Goeje, *Mémoire de la conquête de la Syrie*, Leiden.
- de Paverd 1991: F. van de Paverd, *St. John Chrysostomos. Homilies on the Statues. An Introduction*, Rome.
- Conterno 2015: M. Conterno, *Theophilos, „the more likely candidate”? Towards a Reappraisal of the Question of Theophanes’ „Oriental Source(s)”*, [w:] *Studies in Theophanes*, ed. F. Montinaro, M. Jankowiak, „Travaux et Memoires” 19, Paris, s. 383–400 [korzystałem z wersji nieopublikowanej].
- De Goeje 1900: M.J. de Goeje, *Mémoire de la conquête de la Syrie*, Leiden.
- Downey 1939: G. Downey, *A Study of the comites Orientis and consulares Syriae*, Princeton.
- Downey 1951: G. Downey, *The water supply of Antioch on the Orontes in antiquity*, „Annales archéologiques arabes syriennes”, 1, s. 171–187.
- Downey 1961: G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton.
- Durliat 1990: J. Durliat, *De la ville antique à la ville byzantine. Le problème des subsistances*, Roma.
- Cabouret 2004: B. Cabouret, *Pouvoir municipal, pouvoir imperial à Antioche au IV siècle*, [w:] B. Cabouret, P.-L. Gatier, C. Saliou (red.), *Topoi. Supplément 5. Antioche de de la Syrie. Histoire, images et traces de la ville antique*, Lyon, s. 122–123.
- Czekałowa 1997: A.A. Czekałowa, *Konstantinopol v VI veke. Vosstanie Nika*, Sankt Peterburg 1997.
- Cameron 1976: A. Cameron, *Circus factions. Blues and Greens in Rome and Byzantium*, Oxford.
- Ensslin 1951: W. Ensslin, *RE*, XXI, 1951, col. 975.
- French 1998: D. French, *Rhetoric and the Rebellion of AD 387 in Antioch*, „Historia” 47/4, s. 468–484.
- González Gálvez 2005: *Libanio, Cartas*, intro., trad., not. Á. González Gálvez, Madrid 2005.
- Haddad 1949: G. Haddad, *Aspect of Social Life in Antioch in Hellenistic-Roman Period*, Chicago.
- Haldon 1995: J. Haldon, *Seventh-Century Continuities: the Ajnād and the „Thamtic Myth”*, [w:] *The Byzantine and Early Islamic Near East*, t. 3, *States, Resources and Armies*, red. Av. Cameron, Princeton 1995, s. 379–423
- Iluk 2000: J. Iluk, *Jan Chryzostom przeciwko judaizmowi i judaizantom*, „Przegląd Religioznawczy” 197, s. 41–71.
- Iluk 2005: J. Iluk, *Jana Chryzostoma „Rozprawa o antiocheńskich judaizantach” – dotąd zwana „Drugą mową przeciwko Żydom”*, „Przegląd Religioznawczy” 217, s. 79–105.
- Iluk 2017: Św. Jan Chryzostom, *Mowy do Antiocheńczyków o posągach*, tłum. i komentarz J. Iluk, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2017, ss. 279.
- Kaegi 1992: W. E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquest*, Cambridge.
- Karlin-Hayter 1973: P. Karlin-Hayter, *Les Akta dia kalopdion*, „Byzantion” 43, s. 84–107.
- Kriwow 1979: M.W. Kriwow, *Сражение при Мыте по арабским источникам и Феофану*, „Vizantijski Vremennik”, t. 40, s. 96–103.
- Kurbatow 1962: G. L. Kurbatow, *Rannievizantijski gorod [Antiochia w IV veke]*, Leningrad.
- Kurbatow 1965: G.L. Kurbatow, *K voprosu o korporaciji chlebopekov v Antiochii IV v.*, „Viestnik Drevnoi Istorii”, nr 1, s. 141–153.
- Laniado 2002: A. Laniado, *Recherches les notables municipaux dans l’empire protobyzantin*, Paris.
- Leblanc, Pocarddi 2004: J. Leblanc, G. Pocarddi, *L’eau domestiquée et l’eau sauvage à Antioche-sur-l’Oronte: problèmes de gestion*, [w:] B. Cabouret, P.-L. Gatier, C. Saliou (red.), *Topoi. Supplément 5. Antioche de de la Syrie. Histoire, images et traces de la ville antique*, Lyon, s. 271–287.
- Liebeschuetz 1972: J. H.W.G. Liebeschuetz, *Antioch. City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*, Oxford.
- Liebeschuetz 2001: J.H.W.G. Liebeschuetz, *The Decline and Fall of the Roman City*, Oxford.
- Liebeschuetz 2009: J.H.W.G. Liebeschuetz, *The View from Antioch: from Libanius via John Chrysostom to John Malalas and beyond*, „Cristianismo nella storia” 31, fasc. 2, s. 441–470.
- Lilie 1995: R.J. Lilie, *Araber und Themen. Zum Einfluss der Arabischen Expansion auf die byzantinische Militärorganisation*, [w:] *The Byzantine and Early Islamic Near East*, t. 3, *States, Resources and Armies*, red. Av. Cameron, Princeton–New Jersey, s. 425–460.
- Milewski 1999: I. Milewski, *Pieniądz w greckiej literaturze patrystycznej IV wieku na przykładzie pisma kapadockich Ojców Kościoła i Jana Chryzostoma*, Gdańsk.
- Métivier 2006: S. Métivier, *La création des provinces romaines dans la chronique de Malalas*, [w:] *Recherches sur la Chronique de Jean Malalas*, t. II, éd. S. Augusta-Boularot et al., Paris, s. 155–172.
- Naumowicz 2007: J. Naumowicz, *Chrześcijański kult męczenników machabejskich w Antiochii*, [w:] *Byzantina Europaea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, red. M. Kokoszko, M.J. Leszka, Łódź, s. 431–447.
- Norman 1957: A.F. Norman, *The Illyrian Prefecture of Anatolius*, „Rheinisches Museum für Philologie” 100.3, 1957, s. 253–259.

- Olszaniec 1996: Sz. Olszaniec, *Nastroje społeczeństwa antiocheńskiego podczas pobytu w mieście cesarza Juliana (362/363)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 309, s. 121–132.
- Olszaniec 2007: Sz. Olszaniec, *Comes Orentis – Zivil- oder Militärbeamter?*, [w:] *Society and Religions. Studies in Greek and Roman History*, red. D. Musiał, t. 2, Toruń, s. 99–107.
- Olszaniec 2014: *Prefektura praetorii Italii, Illyrikum i Afryki (312–425 n.e.)*, Toruń.
- Pamir 2010: H. Pamir, *Preliminary results of the recent archaeological researches in Antioch on the Orontes and its vicinity*, [w:] *Les sources de l'histoire du paysage urbain d'Antioche sur l'Oronte. Actes des journées d'études des 20 et 21 septembre 2010*, Paris, s. 260–265.
- Pamir, Yamaç 2011: H. Pamir, I. Yamaç, *Una revisión sobre el suministro de agua en Antiocheia ad Orontes*, „Cuadernos de Prehistoria y Arqueología da Univerisidad da Granada” 21, s. 187–196.
- Petit 1955: P. Petit, *Libanius et la vie municipale à l'Antioche au IVe siècle après J. C.*, Paris.
- Petit 1994: P. Petit, *Les fonctionnaires dans l'oeuvre de Libanius. Analyse prosopographique*, Paris.
- PLRE I : *The Prosopography of the Later Roman Empire (284–395)*, ed. A.H.M. Jones, J. Martindale, J. Morris, vol. I, Cambridge 1971.
- Salamon 1993: M. Salamon, *Theology and Coinage. The Name of Theoupolis on the Coins of Antioch*, [w:] *Proceedings of the 11th of International Numismatic Congress, Brussels 8th – 13th September 1991*, Louvain-la-Neuve, vol. III, s. 15–20.
- Sartre 1982: M. Sartre, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie. Bostra*, t. XIII, fasc. 1, (Bibliothèque archéologique et historique 113), Paris.
- Saliou 2014: C. Saliou, *Bains et histoire urbaine: l'exemple d'Antioche de Syrie dans l'Antiquité, à paraître dans les actes du colloque*, [w:] M.-Fr. Boussac et al. (red.), *25 siècles de bain collectif en Orient (Proche-Orient, Égypte et péninsule Arabique)*, Le Caire, s. 657–685.
- Sandwell 2007: I. Sandwell, *Religious Identity in Late Antiquity. Greeks, Jews and Christians in Antioch*, Cambridge.
- Scott 1994: R. Scott, *The image of Constantine in Malalas and Theophanes*, [w:] *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th–13th centuries*, ed. P. Magdalino, Cambridge, s. 57–71.
- Seeck 1894: O. Seeck, RE I, col. 2071–2072.
- Seeck 1906: O. Seeck, *Die Briefe des Libanius*, Berlin.
- Seeck 1919: O. Seeck, *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n.chr. Vorarbeit zu einer prosopographie der Christlichen Kaiserzeit*, Stuttgart.
- Shahîd 1986 : I. Shahîd, *Heraclius and the Theme System*, [w:] *Proceedings of the Symposium on Bilād al-Shām during the Byzantine Period*, red. M.A. Bakhit, M. Asfour, Amman, t. 2, s. 45–52.
- Sievers 1868: G.R. Sievers, *Das Leben des Libanius*, Berlin.
- Smorzewski 2019: Ł. Smorzewski, *Administracja diecezji Pontu w późnym cesarstwie rzymskim*, Poznań.
- Sodini 1979: J.-P. Sodini, *L'artisanat urbain à l'époque paléochrétienne*, „Ktèma” 4, s. 71–119.
- Stachura 2010: *Wrogowie porządku rzymskiego. Studium agresji językowej w Kodeksie Teodozjusza, Nowelach Posteodozjańskich i Konstytucjach Sirmondiańskich*, Kraków.
- Stebnicka 2007: *Libanios i patriarchowie – z dziejów wspólnoty żydowskiej w Antiochii*, [w:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, red. P. Janiszewski et al. Warszawa, t. VI, s. 78–109.
- Szczur 2008: P. Szczur, *Problematyka społeczna w późnoantycznej Antiochii na podstawie nauczania homiletycznego Jana Chryzostoma*, Lublin.
- Wipszycka 1970: E. Wipszycka [rec.], „Przegląd Historyczny” 61, nr 4, s. 704–708.
- Wipszycka 1972: E. Wipszycka [rec.], „Acta Poloniae Historica” 25, s. 173–174.
- Woods 2005: Malalas, „Constantius” and a church-inscription from Antioch, „Vigiliae Christianae” 59, 2005, s. 54–62.